

І. Б. Кривдіна

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА

Діяльність відомого правозахисника, політика і журналіста В'ячеслава Максимовича Чорновола справила великий вплив на розвиток журналістики та українського національно-демократичного руху другої половини ХХ ст. Постать громадського діяча привертала та привертає увагу дослідників, але портрет так і залишається неповним без розгляду його світоглядних позицій та визначення основних життєвих пріоритетів. Тому на дослідженні еволюційності світогляду Вячеслава Чорновола вважається за необхідне зупинитися детальніше.

Принциповість позицій В. Чорновола стосовно шляхів розв'язання найважливіших проблем суспільно-політичного життя України, дотримання та відстоювання власних поглядів за будь-яких умов можуть бути практичним прикладом для нового покоління українських політиків, журналістів і правозахисників у справі побудови правової держави та громадянського суспільства в нашій країні.

Стислий огляд останніх досліджень та публікацій за даною тематикою має такий вигляд: існують два ґрунтовних збірника, які широко репрезентують особу В'ячеслава Чорновола — “Твори: у 10 томах” [1] та “Пульс української незалежності: Колонка редактора” (діяльність у газеті “ЧАС/Time”) [2]. Основні публікації про В. Чорновола містяться в монографіях з загальних питань політичного життя України (Гончарук Г. І. “Народний рух України. Історія”, Касьянов Г. В. “Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років в Україні”, Курносів Ю. О. “Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.)” [3] та у публіцистичних статтях в різноманітних періодичних виданнях [4]. Таким чином, можна зробити висновок, що історіографічна база зазначеної проблеми перебуває в стадії розробки.

Основною метою дослідження є висвітлення еволюції поглядів відомого представника української еліти у контексті його життєвого та творчого шляху.

Серед невирішених раніше частин загальної проблеми слід виділити такі: формування світогляду В. Чорновола у роки навчання, розгляд його світоглядних позицій у різні періоди життя, а також їхній зв'язок з професійною та громадсько-політичною діяльністю особи.

В'ячеслав Максимович Чорновіл народився 1 січня 1938 р. в с. Єрки Звенигородського району Черкаської області у родині сільських вчителів. Любов до слова, книги, української мови та літератури було закладено В'ячеславу ще з дитинства. В. Чорновіл починав як філолог. Перший курс він закінчив на філологічному факультеті Київського університету, потім перейшов на факультет журналістики, який закінчив у 1960 р. з відзнакою. Попрацювавши понад п'ять років у журналістиці, вирішив вступити до аспірантури на філологічний факультет Київського педінституту, склав кандидатський іспит з марксизму-ленінізму.

Спогади про навчання залишилися у В'ячеслава такі: “Десять років мене вчила радянська школа. В останньому реченні шкільного твору я неодмінно намагався згадати партію і Сталіна, навіть якщо це був би твір про “Слово о полку Ігоревім”. П'ять років ретельно студіював марксизм-ленінізм в університеті”. В минулому він — секретар комсомольської організації, член райкому і міському комсомолу, учасник двох ударних комсомольських будов [5].

Фундаментально займаючись вивченням творчості Б. Грінченка, В. Чорновіл написав у 1963 р. статтю “Проти темряви”, знайшовши спільне зі своїми поглядами на питання російськомовної школи в Україні. Йому імпував багатогранний талант Грінченка, його титанічна працездатність. В доробку Вячеслава Максимовича є також докладні, хоча й не завершені, бібліографії творів А. Чайковського та історії української прози, статті про Т. Шевченка, біжучий літературний процес тощо.

Л. Танюк, характеризуючи уподобання В. Чорновола на початку шістдесятих років ХХ ст., вказував на його всебічну обдарованість, бажання усього спробувати: “У майстерні Зарецького й Горської бавився пензлем. Якось приніс народну

витинанку з паперу, власної роботи. Писав вірші. А в театрі при Клубі Творчої Молоді репетирував роль українського футуриста поета Ілька Юги з тоді ще забороненої “Патетичної сонати” Миколи Куліша. А ще починали робити телефільм про Софію Караффу-Корбут, і Чорновіл поводився як справдешній оператор. Він любив декламувати вірші. Знав їх безліч — Шевченка і Франка, Сосюру, Хікмета, Малишка, Маяковського, Ліну Костенко, В. Стуса, Вінграновського, Івана Драча, Бориса Нечерду, Мамайсура, Атенині поезії, Ірину Жиленко, Світличного, Каменця” [6]. Високо поцінював “суровое правдописание” таких російських письменників, як Шукшин, Астаф’єв, Распутін.

Як критик Чорновіл розвивався в річці типової для шістдесятих років ХХ ст. соціальної критики з її критеріями правдивості, історизму й психологічної переконливості, світоглядної перспективи й громадянського сумління, протестом проти ідеологічного офіціозу, нав’язування ідей згори, чорно-білого поділу героїв на “позитивних” і “негативних”. Протестував проти вульгарного соціологізму, вважав неприпустимим перенесення однолітнійності ідеологічного штампу на характеристику явищ мистецтва. Найяскравіше індивідуальність Вячеслава Чорновола реалізована в критиці публіцистичній як продовженні його діяльності. Основні його уподобання й інтереси сконцентрувалися на межі журналістики й літературознавства — у жанрі рецензій, неабияким майстром якого був.

Досить вагомим у творчій спадщині Вячеслава Максимовича є так зване епістолярне літературознавство. У таборах, на засланні В. Чорновіл уважно стежив за рухом літератури. Дружина, сестра та друзі систематично інформували про нові твори, передавали йому видання, а він у листах ділився своїми міркуваннями, часом писав лист-рецензію, лист-статтю.

Але одним з найважливіших напрямків його діяльності, його професією була журналістика. У 1958 році працював у виїзній редакції газети “Київський комсомолец”. У студентські роки багато писав до газет. Жанрові зацікавлення студента Чорновола були різноманітними: інформаційна замітка, кореспондентське повідомлення, нарис, критична й сатирична замітка, репортаж, стаття, рецензія, огляд — і в будь-якому жанрі проглядалася тонка іронія та критичний погляд на факт. З липня

1960 до травня 1963 р. В'ячеслав Чорновіл працював на Львівській студії телебачення спочатку редактором, потім — старшим редактором передач для молоді. З травня 1963 р. до вересня 1965 р. завідував відділом у газеті “Молода гвардія”, там з його подачі звучало слово поетів-шістдесятників, друкувалися власне самвидавні твори І. Драча, В. Симоненка, Л. Костенко. Незабаром був звільнений за участь у правозахисному русі. Улаштувався працівником у газеті “Друг читача” й у квітні 1966 р. був знову звільнений за відмову давати свідчення проти братів Горинів на закритому політичному процесі у Львові. Відтоді позбавлений можливості працювати за фахом.

У травні 1966 р., зібравши інформацію про порушення прав людини й радянського законодавства судовими та слідчими органами, написав і розповсюдив публіцистичну збірку “Правосуддя чи рецидиви терору?” 1965 року у Львові він уклад документальну збірку “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців)” — матеріали про репресованих шістдесятників, що вийшла друком у Парижі. У 1969 р., після звільнення з ув'язнення, розпочав працю над створенням самвидавного часопису “Український Вісник”, перше число якого вийшло в січні 1970 р. До чергового арешту В. Чорновола у 1972 році вийшло п'ять номерів журналу.

Колишній полів'язень Михайло Хейфец, у книзі “Українські силуети” згадував про випадок у 1977 році: “Тебісти повсяк час до мене чіпляються: яку міністерську посаду я маю намір одержати в незалежній Україні! — скаржився Чорновіл. І не витримав: “Громадянине начальнику, у вільній Україні я буду займати тільки одну посаду — редактора опозиційної газети”. — “А-а-а, — вигукнув начальник зони, — ви навіть у незалежній Україні будете опозиціонером!” То була характерна обмовка, яка видала його вроджену непідлегливість, інстинкт і феномен чесного пера [7].

Улітку 1987 р. В'ячеслав Чорновіл відновив видання “Українського Вісника”, редактором і автором якого був протягом наступних двох років. Після відновлення Української Гельсінської групи (УГГ) та перетворення її на Українську Гельсінську спілку (УГС), В. Чорновіл був її співголовою, співавтором низки програмових документів, очолював пресову службу. У ч. 7 “Українського Вісника” опубліковано велику публіцистичну

статтю В. Чорновола у формі відкритого листа до М. Горбачова про проблеми демократизації суспільства та права української нації (серпень 1988 р.).

Взагалі, витоки національного патріотизму В'ячеслав Чорновіл вбачав у подіях історичних і Київську Русь вважав вивом державного чину саме українського народу. “Теорію” про етнічну єдність Київської Русі, про “колыску”, спільну мову вважав псевдонауковою. Велике значення у пробудженні національної самосвідомості українського народу відіграв Тарас Шевченко, який, за словами В. Чорновола, зробив могутній поштовх до відродження цілого великого народу. Аналізуючи діяльність ОУН-УПА, В. Чорновіл вказував, що зазначений масовий народний рух був не соціальним, а перш за все національним. Вячеслав Максимович вважав, що права людини і нації — нерозривні, і протиставляти їх не можна. “Безсилою є і буде поліційна профілактика мізків, якщо й далі закривати очі на нерозв’язані проблеми, зокрема, національні. Знову і знову доведеться кидати за ґрати тих, хто вперто не бажає чорне назвати білим. Доведеться м’яти сумління людей замість того, щоб спиратися на людей з розвиненим почуттям честі і сумління... А потім все одно доведеться реабілітувати людей і визнати за ними ту правду, за яку вони жертвували молодість”, — таким вбачав він кінцевий результат цього протистояння [8].

Стосовно подій другої половини 80-х років, В. Чорновіл як людина, що була вихована радянською системою, перегляд національної політики вбачав, перш за все, у поверненні її до ленінських норм. І таке повернення повинно було, на його думку, починатися у вищих ешелонах партійної і радянської влади. Однак, в наступному, 1988-му році погляди на шляхи розв’язання ситуації дещо змінилися. На порядку денному знову постало питання політв’язнів. Зазначалося, що невирішеність національної проблеми в СРСР було причиною та постійним джерелом опозиційних настроїв і можливих репресій, оскільки природного прагнення кожної нації до широкого самовизначення задушити не можна. Ідею соборності, єдності навколо Києва В. Чорновіл вважав однією з найсильніших в українському народі: “Цей процес (народження єдиної соборної української нації — І. К.) був би набагато активнішим,

якби українська мрія стала мрією сьогоднішніх керівників держави”, — таке бачення тогочасної ситуації було притаманне Вячеславу Максимовичу тривалий час [9]. Занепокоєння викликала у Вячеслава Максимовича думка, що в Україні досі не була опрацьована і не взята на озброєння вищим керівництвом державна ідеологія українського державотворення, українська “національна ідея”.

В. Чорновіл був також шеф-редактором незалежної громадської політичної газети “Час /Time” (з січня 1995 до травня 1998 р.) і “Час” (з жовтня 1998 до березня 1999 р.), в якій систематично вів “колонку редактора”, друкував виступи, коментарі. Вячеслав Максимович намагався створити український часопис сучасного стилю, де було б багато інформації і ще більше свіжого політичного, економічного, культурологічного аналізу. В. Чорновіл — лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка (1996) у галузі журналістики та публіцистики, також йому було присуджено Міжнародну журналістську премію ім. Ніколаса Томаліна (1975).

Вячеслав Чорновіл був також одним з організаторів та активістів дисидентського руху, активно виступав на захист прав людини, за відродження України, її мови, культури, духовності, державного суверенітету. 4 вересня 1965 року на прем'єрному показі фільму “Тіні забутих предків” в київському кінотеатрі “Україна” він підтримав виступ проти незаконних арештів шістдесятників. Спроба створити першу несанкціоновану легальну правозахисну організацію “Громадський комітет захисту Ніни Строкатої”, головою якої став В. Чорновіл, була здійснена 21 грудня 1971 р. У 1977 році пропонував (разом з іншими політичними ув'язненими) створити в СРСР Товариство колишніх політв'язнів з метою надавати матеріальну допомогу та моральну підтримку політв'язням і їхнім родинам.

Стосовно першої хвилі арештів шістдесятників писав: “Марксизм-ленінізм, без сумніву, сильніший за буржуазні ідеології. Невже ж немарксистки краще за наших керівників засвоїли марксистсько-ленінську тезу, що забороняти поширення ідей — значить додавати їм сили і принади? Судять молодь, яка виросла при радянській владі. Судять як буржуазних націоналістів людей, які не пам'ятають буржуазного ладу. Кому потрібне, товариші, все це “буржуазне”, як не вам самим для стандартної

формули, яка має замінити чесне мислення і мужнє шукання шляхів до справедливості?” [10].

На випадок свого можливого арешту В. Чорновіл вказував, що ніколи не визнає себе винним і не буде розкаюватися, не братиме участі в слідстві, а якщо обставини змусять до цього, не даватиме жодних показів про інших осіб; закритий суд бойкотуватиме; вимагатиме відбування покарання в межах України. Нарешті писав, що після арешту відмовиться від радянського громадянства і вимагатиме зміни підданства на підданство іншої країни. Додержуючись саме проголошеної лінії поведінки, В. Чорновіл так поведив себе після арешту, доводячи принципність своїх позицій.

Розмірковуючи над тогочасною міжнародною ситуацією, в листі до американського Президента Форда від 1 серпня 1975 р. В. Чорновіл наголошував: “коли критично мислячій частині радянських громадян забезпечиться альтернатива до мордовських та пермських таборів і “психушок”, а саме — можливість виїхати за межі країни, то це, не міняючи докорінним чином існуючого в СРСР режиму, все ж може привести до деякої його гуманізації. А це в свою чергу може стати передвісником дійсного, а не паперового послаблення напруження в міжнародних відносинах” [11].

Його талант як публіциста шліфувався у мордовських таборах. Там він став філософом й стратегом. Найбільш детально характеристику Чорновола-політв'язня надав М. Хейфець, який вказував на “те ж що й у Стуса: безрозсудна, самовіддана до самогубства сміливість. Я назвав її “тарасовим комплексом”. Мої невпевнені спроби пояснити Чорноволу, що перед нами не супротивник, а смертельний ворог, який тільки радіє, читаючи заяви, сповнені описами наших страждань. — натикались на непорозуміння. Якщо не писати заяв протесту — навіщо голодувати? А якщо не голодувати, не протестувати сьогодні й щоденно — навіщо сидіти на зоні, який сенс у цих роках життя? — ось логіка Чорновола. За складом душі В'ячеслав благородна людина. Спостерігаючи за ним, я співставляв його з Ганді, Неру, Кеніатою, Нкрумою; це саме подібний ним тип національного вожака. Західна людина за своєю внутрішньою суттю, Чорновіл створений для західної філософії та методів” [12].

Також у Чорновола було відзначено наступні “дирижерські”

риси характеру: “харизматичне право вирішувати за інших, як саме вони повинні діяти, відсутність порожньої пихатості, “гонористики” (“командує, вимагає, але при цьому не вважає себе “головним, розумним, кращим”. Справа ж вимагає, а не Чорновіл!) Взагалі, положення Чорновола в русі українських націонал-демократів нагадує положення лідера в російських революційних організаціях до-плеканівсько-ленінського типу. Керівником в них ставав той, хто сам робив найбільш небезпечну и практичну справу. Від підлеглих лідер вимагав не “роби те й те”, а “роби, як я” [13].

Вячеслав Чорновіл був також відомим політичним діячем України. Ставши на шлях політичної діяльності, він був ініціатором багатьох акцій та заходів. Починаючи від знаменитого ланцюга єднання в січневі дні 1990 року, Народний Рух України та інші демократичні сили вели активну “народну дипломатію”. Тисячі дітей з Півдня і Сходу України побували на Різдвяні та Великодні свята в українських родинах Галичини, а дітей із Заходу приймали влітку в Причорномор’ї. Концерти і підручники, шефство над українськими школами і кораблями ВМС України — все це, як правило, робилося на ентузіазмі, на скупі спонсорські пожертви, хіба що зрідка за сприяння місцевої влади. Протягом двох років, поки В. Чорновіл очолював Львівську обласну Раду, 22 січня — День Злуки українських земель — було проголошено святковим вихідним днем. Як керівник однієї з найбільших на той час партій Народний Рух України та народний депутат Верховної Ради України, брав активну участь в прийнятті Конституції України 1996 р., був висунутий в кандидати на президентську посаду. На створення суспільства матеріально незалежних і тому політично вільних громадян спрямовував свою діяльність В. М. Чорновіл. Але, за словами Л. Танюка, як і Андрій Сахаров, Чорновіл був дуже довірливий і часто помилявся в людях: “Від бажання бачити їх кращими. Помілявся, вірячи, що висока ідея — ушляхетнює. Як і Андрій Сахаров, Чорновіл намагався нести в політику мораль” [14].

Аналізуючи шлях, який пройдено за десятиліття, В. Чорновіл констатував: “На жаль, цей прорив (до Волі, Незалежності, Демократії — І. К.) так і не став злетом. А якщо й став, то хіба — на одному крилі. Цим крилом для нас, учорапніх політв’язнів, були

національна ідея, демократичні ідеали, духовна єдність. Зрештою, морально-етичні цінності... Наприкінці 80-х — на початку 90-х ми (більшість з нас) щиро сподівалися, що це — саме те крило, з допомогою якого Україна піднесеться до вершин загального добробуту і процвітання” [15].

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що у поглядах В'ячеслава Чорновола простежується наступна еволюційність: перехід від бачення вирішення суспільно-політичних та національних проблем на основі ленінських норм до розуміння всебічного розвитку незалежної української нації в самостійній державі. Вона пояснюється отриманою в радянській державі освітою, багатогранною професійною та громадською діяльністю В'ячеслава Максимовича, змінами історичних обставин в Україні, й згодом, його переходом до активної політичної діяльності.

Літературознавча діяльність справила неабиякий вплив на формування світогляду Вячеслава Чорновола. Як людина всебічно розвинута й талановита, він завжди відчував органічну потребу працювати на літературній ниві, причому не тільки тому, щоб не дискваліфікуватися фахово, а й для того, щоб знайти нову поживу для ідей, для знайдення відповідей на важливіші запитання як особистого, так і громадського життя. Правозахисна діяльність ще раз довела Чорноволу необхідність виступати з протестом проти порушень прав людини й української нації, за будь-яких умов твердо відстоювати свої світоглядні позиції та ідеали. Табори дали життєвий досвід боротьби, який Вячеслав Максимович використовував в подальшому у суспільній та громадській діяльності.

Журналістська діяльність дала можливість В. Чорноволу проявити у повній мірі талант професійного незалежного журналіста, миттєво реагувати на зміни в суспільно-політичному житті держави, висловлюючи погляди на різноманітні тогочасні проблеми та визначаючи шляхи вирішення багатьох з них. Політична діяльність стала для Вячеслава Максимовича однією зі спроб втілити світоглядні ідеали у життя держави. Основою гідного існування української нації вважав єднання на основі національної ідеї, яка повинна згуртувати багатонаціональне суспільство, побудувати дійсно національну, правову українську державу.

Важко не погодитися зі словами Л. Танюка: “Він не є і не був

просто актуалізованим політиком партійної конкретики. Насправді від нас пішов стратегічний геній українського національного самоусвідомлення, структурований практикою філософ дисидентства, людина вершинної суспільно-демократичної думки ХХ ст., український демократичний “фундаменталіст” [16].

Стосовно перспектив подальших розвідок із зазначеної тематики, слід зазначити можливість вивчення в майбутньому участі В. Чорновола в українському конституційному процесі, зокрема його особистого внеску у створення та прийняття Конституції України 1996 р.

Джерела та література:

1. Чорновіл В. Твори: у 10 т. — Т. 1. — К.: Смолоскип, 2002. — Т. 1. — 640 с.
2. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.
3. Гончарук Г. І. Народний рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 378 с.; Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років в Україні. — К.: Либідь, 1995. — 222 с.; Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.). — К.: ПУ, 1994. — 220 с.
4. Вячеслав Чорновіл // Крилаті. — 1979. — Ч. 10. — С. 7-8; Вячеслав Чорновіл, член Великої Ради Руху // Вісник Руху. — 1990. — Ч. 7. — С. 60.
5. Я нічого у вас не прошу. Лист В. Чорновола до секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. — Торонто, 1968. — С. 4.
6. Слово забирає Вячеслав Чорновіл (Передмова Л. Танюка) // Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора. — К.: Либідь, 2000. — С. 13.
7. Там само. — С. 14.
8. Я нічого у вас не прошу. Лист В. Чорновола до секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. — Торонто, 1968. — С. 105.
9. Великий народний поет. (Доповідь на Шевченківських вечорах на будівництві Київської ГЕС — план-конспект) // Вячеслав Чорновіл. Твори у 10-ти томах. — Т. 1. — С. 49-52.
10. Я нічого у вас не прошу. Лист В. Чорновола до секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. — Торонто, 1968. — С. 49-50, 104.
11. Лист Вячеслава Чорновола до Президента Форда від 1 серпня 1975 р. // В. Чорновіл, Б. Пенсон. Хроніка таборових буднів. — Мюнхен: Сучасність, 1976. — С. 64.
12. Там само. — С. 132-134.
13. Там само. — С. 138-141.
14. Слово забирає Вячеслав Чорновіл (Передмова Л. Танюка) // Там само. — С. 10.

15. Відкритий лист В. Чорновола Генеральному секретареві ЦК КПРС Горбачову М. С. від 5 серпня 1987 р. // Український Вісник. — Вип. 7. — Серпень 1987 р. — С. 19-23.
16. Слово забирає Вячеслав Чорновіл (Передмова Л. Танюка) // Там само. — С. 7.

Анотації

***Кривдина И. Б.* Эволюция мировоззренческих позиций Вячеслава Черновола.**

Стаття посвячена известному українському політику, журналісту и правозащитнику В. Черноволу. Прослеживается еволюция мировоззренческих позиций активного участника национально-демократического движения в Украине во второй половине XX в. в контексте его общественно-политической деятельности.

***Krivdina I. B.* The evolution of Vyacheslav Chernovol's world-conception.**

The article is devoted to V. Chernovol — the famous Ukrainian politician, journalist and law-defender. The world-conception evolution of the active participant of national-democratic movement in Ukraine in the second half of the 20th century in the context of his socio-politic activities is traced.

В. О. Мирошниченко

І. А. ЛИННИЧЕНКО І ПИТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Одним з основних моментів біоісторіографічного аналізу є вивчення суспільної позиції і політичних переконань ученого, який є об'єктом такого аналізу. Подібний аналіз особливо цінний, якщо учений жив і працював в перехідний момент історії своєї держави [1].

Основа наукових інтересів доктора Російської історії, професора Імп. Новоросійського університету І. А. Линниченка — історія України. При цьому його політичні погляди відбивали переконання представників “державної школи” російської історіографії — “єдина і неділима Росія”. Його позиція була настільки непохитною, що в радянський період Радянська історична енциклопедія характеризує його як “великодержавного шовініста” [2].

Відношення І. А. Линниченка до українського руху було достатньо негативним. Одним з головних опонентів І. А. Лин-